

HİCRİ III. ASIRDA ZEYDİ BİR MUHADDİSİN METİN TENKİDİNE YAKLAŞIMI

Kadir DEMİRCİ

Özet

Bu makale hicri III. asırda yaşamış Zeydi muhaddis Yahya b. el-Hüseyin'in hadis metinlerine yönelik yaklaşımını ve eleştirilerini ele almaktadır. Yahya b. el-Hüseyin zeydi bir alimdir. Zeydiyye mezhebinin önemli imamlarından Kasım er-Ressi'nin torunudur. Babası muhaddis, amcaları fakihdir. O ailesinden gelen ilmi mirası tevarüs etmiştir. Tefsir, Fıkıh, Kelam alanlarında pek çok eser yazmıştır. Yemen'de Zeydiyye devletini kurmuş ve bu devletin imamı olmuştur.

Yahya b. el-Hüseyin'e göre dini hükümler Kur'an, Sünnet ve akıl olmak üzere üç temele dayanmaktadır. Bu üç temel asla birbiri ile çelişmez. O hadis metinlerini bu üç temel zaviyeden ele alır. Kur'an ve akla uygun olan hadisleri kabul eder, aykırı olanları ise reddeder. O hadis gerçeğinin farkındadır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra onunla ilgili bilgiler haber yoluyla bize ulaştı. Haberler içinde mütevatir veya mütevatir konumunda olanları olduğu gibi yalan, iftira içeren, Kur'an ve akıl ile çelişen, nesh edilmiş, eksik kalmış, başı ezberlenip sonu unutulmuş, yanlış anlaşılmuş, yanlış tevیل edilmiş haberler de vardır. O Kur'an ve akli haberler üzerinde egemen kılmaya çalışır. Bu makale bu yönüyle metin tenkidi tarihine küçük bir katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Zeydiyye, Yahya b. el-Hüseyin, metin tenkidi, sünnet

A CRITICAL APPROACH TO THE TEXT OF HADITH BY A ZAIDI MOHADDITH IN THE THIRD CENTURY OF HEGRA

Abstract

This article is treated the criticism approach of Yahya b. al-Husayn who had lived in third century to the texts of hadith. Yahya b. al-Husayn is a zaidi scholar. He is the grandson of Kasım al-Rassi, a very important imam in the Zaidi School. He is grown up in a scholarship environment. His father was a muhaddis and his uncles were jurists. So he has inherited the heritage of Islamic science from his family. He wrote a lot of boks about tafsir, fıkıh (law) kelam (theologi). He founded Zaidi state in Yemen and became the first leader (imam) of it.

According to Yahya b. el-Husayn the religious' rules are based on three authority which are the Quar'an, Sunna and reason. These three authority never contradict to each other. He evaluates and analyses the texts of the hadith based on these three authority. As a result he accepts only the hadiths which are approved by the Quar'an, Sunna and reason, while he was refusing that are incoherent with these criterion. He is aware of

the reality of hadith that it was transmitted a long time after the death of Prophet. The information about him transmitted through reports. Beside the mutavatirs or those are considered as mutavatir; it was also transmitted a lot of hadiths which are contradict with the Quar'an and reason or untrue, slander, abrogation, uncompleted, misunderstanding, misinterpreted, partly transmitted hadith. Therefore Yahya b. el-Husayn try to make the Quar'an as only criterion for the evaluation of the hadith. Examining his methods in this article we might provide a contribution to the study of text criticism of the hadith.

Key words: Zaydis, Yahya b. al-Husayn, text criticism, sunna

GİRİŞ

Sahabe döneminden başlamak üzere, İslam düşüncesinin oluşum döneminde, hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyetini belirlemede ravi bilgilerini yeterli görmeyenler, hadisin muhtevasına yönelik bir değerlendirmeyi esas alarak, onun sübütunu tespit etmeye yönelmişlerdir. Bu yönelişleri ele alan günümüz araştırmaları, genel bir çerçeve tespit etmişlerdir.¹ Bu çalışmanın amacı "klasik dönem metin tenkidi tarihi" şeklinde adlandırabileceğimiz bir alana, küçük bir katkıda bulunmaktır. Bu çalışmanın zaman ve coğrafya gibi iki önemli yönü bulunmaktadır. Zaman yönü, metin tenkidi tarihi ile ilgili oluşturmaya çalıştığımız resmin *hicri üçüncü asır* gibi erken bir döneme ait olmasıdır. Coğrafya yönü ise, (fikri coğrafyayı kastediyorum) yapılan metin tenkidinin sünni coğrafya dışında kalan *Zeydiyye coğrafyasına* ait olmasıdır. Bu yüzden yazının başlığında bu iki yön öne çıkartılmıştır.

Makalemizde incelenen muhaddis, İmam Hadi diye bilinen ve ictheadları ile Zeydiyye içinde "Hadeviyye" ekolünü oluşturan ve etkisi günümüze kadar gelen İmam Yahya b. el-Hüseyin (v.298)'dir. Çalışmamız Yahya b. el-Hüseyin'in mevcut üç temel eserine dayanmaktadır. İmamın din anlayışının temelleri, sünnet anlayışı gibi teorik konular onun kelimeler alanında yazılmış risalelerinin toplandığı "Mecmu'u Resail'i-İmam Hadi Yahya b. el-Hüseyin"² adlı kitabından alınmıştır. Metin tenkidi örnekleri ise "Kitabu'l-Ahkam fi'l-Helali

1 Başta sahabe dönemi olmak üzere ilk dönemlere ait metin tenkidi tarihini göstermesi bakımından şu eserler ve akademik çalışmalar önemlidir. İbnü'l-Kayyim, *el-Menâru'l-Munîf fi's-Sahîhi ve'd-Daîf*, tah: Abdulfettah Ebu Gudde, Mektebetu ibn-i Teymiyye, Mısır, ty: İdlîbî Salahuddin, *Menhecu nakdi'l-Metn inde ulema'il-hadisi'n-Nebevî*, Beyrut, 1983; Muhammed Tahir Cevabî, *Cuhûdi'l-muhaddisin fi nakdi metni'l-hadisi'n-Nebeviyyi's-Şerîf*, Tunus, 1986; M. Mustafa A'zamî, *Menhecu'n-Nakd inde'l-muhaddisin*, Riyad, 1990; ez-Zerkeşî, *Hz. Aîşe'nin Sahabeyle Yöneltiltiği Eleştiriler*, çev: Bünyamin Erul, Kitabiyat, Ankara, 2000; Ünal, İsmail Hakkı, *Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Haneî Mezhebinin Hadis Metodu*, DİB, Ankara 1994; Hansu, Hüseyin, *Mutezile'nin Hadis Anlayışı*, Kitâbiyât, Ankara, 2004; ed-Dümeynî, *Hadis'te Metin Tenkidi Metodları*, çev: Doç.Dr. İlyas Çelebi, Yrd. Doç. Dr. Adil Bebek, Dr. Ahmet Yücel, Kitabevi, İstanbul, 1997; Ahmet Keleş, *Hadislerin Kur'an'a Arzu*, İnsan yayınları, İstanbul, 1998

2 Yahya b. el-Hüseyin, *Mecmu'u Resail'i-İmam Hadi Yahya b. el-Hüseyin*, Tah: Abdullah b. Muhammed eş-Şazeli, Müessesetü İmam Zeyd b. Ali es-Sekafiyye, Sa'de, 2001

ve'l-Haram"³ ve "Kitabu'l-Müntehab"⁴ isimli fıkıh kitaplarına dayanmaktadır. Bu iki eser fıkıh eseri olmasının yanı sıra imamın fikhî hadisler hakkındaki değerlendirmeleri de çalışmamız için önem arz etmiştir.

Yahya b. el-Hüseyin'in hayatı, eserleri, talebeleri, Yemen'de kurduğu devleti, yaptığı mücadeleleri ve savaşları hakkında ayrıca bir çalışma yapacağımızdan burada genişçe üzerinde durulmayacaktır.

I. YAHYA b. el-HÜSEYİN: HAYATI ve ESERLERİ

A. Hayatı

"el-Hadi ile'l-Hak" diye bilinen, Hz. Ali soyundan gelen, mütekellim, fakih, şair, zahid ve mücahid bir zeydi müctehidi olan⁵ Yahya b. el-Hüseyin (v.298) hicri 245 tarihinde Medine'de⁶ doğdu. Babası Hüseyin b. Kasım muhaddis hafızlardandı. Medine'de doğan ve doğduğu yerin yakınındaki Ress dağına nispet edilerek anılan ve Benyamin Abrahamov'un "Müslümanların Eflatun'u" şeklinde övdüğü Kasım er-Ressi Yahya b. el-Hüseyin'in dedesidir.⁷ Kasım'ın ilmi mirasını tevarüs eden, ondan rivayette bulunan oğulları Hasan b. Kasım, Süleyman b. Kasım ve Muhammed b. Kasım, Yahya b. Hüseyin'in yetişmesinde emeği olan amcalarıdır.⁸

Yahya b. el-Hüseyin adeta bir ilim deryasının içinde doğmuştur. Onun ilmi hayatı, dedesi Kasım er-Ressi'nin ilmi mirasını tevarüs eden babası ve amcalarından dersler almakla başlar. Amcalarından özellikle Muhammed b. Kasım babasından sonra onun ikinci hocasıdır. Yahya, amcası Muhammed'den fıkıh ilmini tahsil etmiş, sonra "Daru's-Sünne" diye anılan doğduğu şehir Medine'nin önde gelen alimlerinden Kur'an ve Sünnet ilimlerini öğrenmiştir. Ardından tıpkı dedesi Kâsım er-Ressi ve amcası Muhammed b. Kasım gibi zamanın bir diğer önemli ilim merkezi Irak'a rihlet etmiştir. Kelam ve Fıkıh diyarı Irak'da Mu'tezile'nin önde gelen alimlerinden Ebu'l Kasım el-Belhî'den (v.319) Kelam, Ebu Hanife'nin ashabından da Fıkıh dersleri almış, ehl-i rey'in alimi ve hafızı olarak bilinen Ebu Bekir b. Yakup ile görüşmüştür.⁹

3 Yahya b. el-Hüseyin, *Kitabu'l Ahkam fi'l-Helali ve'l-Haram*, Mektebetu'l-Ymeni'l-Kubra, II Cilt, San'a, 1990.

4 Yahya b. el-Hüseyin, *Kitabu'l-Muntehab, ve yelîhi Kitabu'l-Funun*, Daru'l-Hikmeti'l-Yemaniyye, San'aa, 1993

5 Abdüsselam el-Vecih, *A'lâmu'l Muellifîne'z-Zeydiyye*, s. 1103

6 İmam Natık bil'Hak Ebi Talib el-Haruni, *el-İfade fi Tarihi Eimmeti'z-Zeydiyye*, Tah: Muhammed Yahya Salim Izzan, Daru'l-Hikmeti'l-Yemaniyye, San'aa, 1996, s. 128; Hamid b. Ahmed el-Muhalli, *el-Hadaigu'l-Verdiyye fi Menakibi Eimmeti'z-Zeydiyye*, II/25

7 el-Haruni, *el-İfade*, s. 128; el-Muhalli, *el-Hadaigu'l-Verdiyye*, II/25

8 Ahmed b. İbrahim (353/964), *el-Masabih*, thk. Abdullah b. Abdullah el-Hûsi, I.bsk, Muessesetu imam Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, San'a 1422/2002, bölüm, 23; el-Haruni, *el-İfade*, s. 135

9 el-Haruni, *el-İfade*, s. 131

Irak'dan sonra tekrar Medine'ye dönen Yahya b. el-Hüseyin, parmakla gösterilen, görüşlerine müracaat edilen bir kişi olur. Genç yaşta eser yazmaya başlar.¹⁰ Otuz beş yaşına geldiğinde müctehit seviyesine yükselir. Ünü etrafa yayılır. Kasım er-Ressi'den sonra bir müddet inkitaya uğrayan imamet vazifesine fevkalade uygun olduğu fikri yaygınlaşır. İlmî, zekası, ahlakı, zühdü, cesareti, güç ve kuvveti sebebiyle herkes ona "imam" diye hitap eder, o gözle bakar. Hatta hakkında babası ve amcaları tarafından bu kadar saygı gösterilen bir kimsenin bilinmediği söylenir.¹¹ Hakim el-Cüşemi onun "İmamet şartlarını taşıyan ve cesaretle örnek gösterilen" bir kimse olduğunu ifade etmektedir.¹²

Yahya b. el-Hüseyin'e olan bu teveccühler günün birinde gerçekleşti. Sıffin savaşından itibaren Hz. Ali mensuplarının yaşadığı Yemen'deki ehl-i beyt mensuplarının ileri gelenlerinden bir heyet, hicri 280 yılında Yahya b. el-Hüseyin'i imamlığını ilan etmesi için Yemen'e davet eder. Yahya b. el-Hüseyin onların davetini kabul eder ve o tarihte San'a emiri olan halkına adil davranmayıp oyun ve eğlence ile gününü geçiren Ebu'l-Atahiyye'ye halkı kendisine beyat etmesi için hazırlaması haberini gönderir. Ebu'l-Atahiyye kabileleriyle ve malları ile Yahya b. el-Hüseyin'e teslim olur, beyat eder. Böylece Yemen'de kendi adıyla anılan devleti kurar. Bu tarihte otuz beş yaşında olan Yahya b. el-Hüseyin devlet reisi olur.¹³ Farklı fırkaların, grupların yaşadığı Yemen'de Yahya b. el-Hüseyin uzun bir müddet kendisine isyan edenlerle ve Karmatiler'le mücadele etmek ve savaşmak zorunda kalır.¹⁴ Yemen'i isyancılardan ve Karmatiler'den kurtarır. İmam Zeyd'den sonra ikinci imam şeklinde büyük bir itibar görür. Ancak elli üç yaşında devletine başkent yaptığı Yemen'in Sa'de şehrinde h.298 yılında vefat eder. Kendi yaptığı bir mescidin yanında defnedilir. Bugün mescid ve imamın kabri Yemen'in ziyaret edilen önemli dini merkezlerindedir.¹⁵

B. Eserleri

Yahya b. el-Hüseyin, tefsir, hadis, fıkıh, usul ve akaid ilimlerinde eser yazmış ve talebe yetiştirmiştir. Bu eserlerinde dedesinden, babasından, amcalarından, Abdurrazzak es-San'ani'den, Ebu Bekir b. Ebi Şeybe'den ve İmam Malik'den rivayetlerde bulunmuştur.¹⁶ Bu zengin ilim mirasının farkında olan Yemen'deki çağdaş Zeydiler, onun eserlerinin pek çoğunu yayınlamışlardır.

10 el-Haruni, *el-İfade*, s. 131

11 Ebu'l-Abbas, *el-Mesabih*, bölüm 23

12 el-Murtaza, *el-Bahru'z-Zahhar*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, I.Baskı, 1422/2001, I/228

13 el-Haruni, *el-İfade*, s. 136; el-Vezir, Sârimuddin İbrâhîm b. Muhammed(914/1508), *el-Feleku'd-Devvâr fi Ulûmi'l-Hadis ve'l-Fıkhı ve'l-Âsâr*, thk. Muhammed Salim İzzân, I.bsk, Mektebetu't-Turâsi'l-İslâmi-Dâru't-Turâsi'l-Yemenî, Sa'de 1415/1994, s. 35

14 Ebu'l-Abbas, *el-Mesabih*, bölüm 23

15 el-Haruni, *el-İfade*, s. 145, 146

16 el-Haruni, *el-İfade*, s. 84

Kelam'a Dair Eserleri

Yahya b. el-Hüseyin'in eserleri arasında çok sayıda risale bulunmaktadır. Çoğunlukla kelami konularda olan bu risalelerinden otuz sekiz tanesi Abdullah b. Muhammed eş-Şazeli tarafından tahkik edilerek Yemen'in Sa'de şehrinde 2001 tarihinde, Müessesetü imam Zeyd b. Ali es-Sekafiyye tarafından "Mecmu'u Rasaili imam Yahya b. el-Hüseyin"¹⁷ adı ile neşredilmiştir. *Kitabu'l-Menzile Beyn'el-Menzileteyn, Kitâbu'd-Diyâneti, Kitabu'l-Arş ve'l-Kürsi, Meseletun fi'l-İlmi ve'l-Kudreti ve'l-İradeti ve'l-Meşietü* kitapta yer alan risalelerden bazılarıdır.

Fıkha Dair Eserleri

"Camîu'l-Ahkam fi'l-Halali ve'l-Haram" adından da anlaşılacağı üzere fıkha dair iki ciltlik bir eserdir.¹⁸ İmam Yahya b el-Hüseyin bu eseri Medine'de yazmaya başlamış, alış-veriş bölümüne (babu'l-buyu') geldiğinde Yemen'e gitmiştir. Yemen'de savaşlar kendisini meşgul etmiştir. Savaştan arta kalan vakitlerde katibine alış-veriş bölümünden sonraki bölümleri yazdırmıştır.¹⁹ Ali b. Hasan b. Ahmed bu eseri toplamış ve onu bablara ayırmıştır. Ahmed b. İbrahim eş-Şerafi de bu kitaba büyük bir şerh yazmıştır. Asıl eser "Kitabu'l Ahkam fi Beyani'l-Halali ve'l-Haram" ismi ile 1990 tarihinde San'a'da Mektebetu Yemeni'l-Kubra tarafından iki cilt olarak yayımlanmıştır.

Yahya b. el-Hüseyin'in çok kıymetli fıkıh kitaplarından bir diğeri de el-Muntehab'dır.²⁰ Bu kitap Dâru'l Hikmeti'l-Yemâniyye tarafından 1993 tarihinde ihtisar edilmiş bir fıkıh kitabı olan "Kitâbu'l Funûn" ile birlikte San'a'da basılmıştır.²¹ Bu iki kitap Yahya b el-Hüseyin'in talebesi ve Yemen'de kadısı olan Muhammed b. Süleyman el-Küfi'nin (v.322/923) sorduğu sorulara verilen cevaplardan oluşmaktadır.²²

Tefsir'e Dair Eserleri

Tefsir-u Kur'an'î'l-Kerim isimli bu eserde İmam Yahya b. el-Hüseyin Münafikun süresinden Nebe suresine kadar olan bölümü tefsir etmiştir. Bu tefsir, dedesi Kasım er-Ressî ve amcası Muhammed'in başladıkları tefsiri tamamlamaya yönelik bir çalışmadır. Yahya b. el-Hüseyin'in bu eseri "el-Mesabihu's-Satiati'l-Envari'l-Mecmuati min Tefsiri'l-Eimmeti'l-Athâr" isimli

17 Yahya b. el-Hüseyin, *Mecmu'u Resaili imam Hadi Yahya b. el-Hüseyin*, Tah: Abdullah b. Muhammed eş-Şazeli, Müessesetü imam Zeyd b. Ali es-Sekafiyye, Sa'de, 2001/1421

18 el-Haruni, *el-İfade*, s. 131; el-Muhalli, *el-Hadaigu'l-Verdiyye*, s. 29

19 el-Haruni, *el-İfade*, s. 139

20 el-Haruni, *el-İfade*, s. 131; el-Muhalli, *el-Hadaigu'l-Verdiyye*, s. 29

21 el-Haruni, *el-İfade*, s. 131

22 el-Haruni, *el-İfade*, s. 131

tefsir içinde Abdullah b. Muhammed eş-Şerafi tarafından nakledilmiştir.²³ Bu eser basılmıştır. Ayrıca Yahya b. el-Hüseyin'in "er-Red ala men zeame enne'l-Kur'an zehebe ba'zuhu" adıyla kaleme aldığı bir risalesi vardır.²⁴

Hadis'e Dair Eserleri

Zeydiler Yahya b. el-Hüseyin'in Camiu'l-Ahkam fi'l-Helali ve'l-Haram adlı fıkha dair eserini aynı zamanda hadis eseri olarak zikreder.²⁵ Bu eser İmam Malik'in Muvatta'ına benzetilir. Yahya b. el-Hüseyin kendi rivayetlerini bu eserinde zikretmiştir. Onun "Kitabu'l Ahkam ve Kitabu'l Muntehab'da" rivayet ettiği hadisler Muhammed b. Hamza (v.560) tarafından "Duraru'l-Ehadisi'n-Nebeviyye bi'l-Esanidi'l-Yahyeviyye" ismi ile bir araya getirilmiştir. Bu eser çağdaş zeydi alim Abdullah b. Hamud el-Izzi tarafından tahkik edilerek 2002 tarihinde San'a'da Muessesetu imam Zeyd b. Ali tarafından basılmıştır. Eserde 395 hadis yer almaktadır.

II. Yahya b. el-Hüseyin'in Hadis Tenkitçiliği

A.Dini Hükümlerin Temelleri

Yahya b. el-Hüseyin "Bir iddiada bulunan ya da bir şeyin caiz olduğunu söyleyen veya bir şeyin haram olduğuna hükmeden her hangi bir kişi söylediklerine Allah'ın Kitab'ından veya Rasulullah'ın sünnetinden ya da aklın ilkelerinden açık net bir hüccet ileri sürmedikçe onun dile getirdiği görüşü asla kabul edilmez" demektedir.²⁶

İşte Yahya b. el-Hüseyin'in din anlayışı bu üç temel kritere dayanır. Akıl, Kitap ve Sünnet. O'na göre bu üç kriter Allah'ın delilleridir. (Hu-cullah). Hepsinin kaynağı Allah'tır. Bu yüzden bu üç delil asla birbiri ile çelişmez. Aksine bu üç delil birbirini teyit eder.²⁷ Yahya b. el-Hüseyin'in rivayetlere bakışı, rivayetleri algılayışı bu zaviyedendir. Bu bakış onun rivayetlere tek tek bağımsız bir delil olarak bakmadığını, onlara dinin temel referanslarının bütünlüğü içerisinde, bir temel ilkeler sistemi içerisinde baktığını ve değerlendirmesini bu zaviyeden yaptığını gösterir. Bu sebepten O, sahih bile olsa tek başına rivayet ile amel etmez. Onun için rivayetlerin hüccet olarak kullanılacak kesin bir bilgi taşıması gerekmektedir. Onun "sahihs olsa bile biz bu hadisi almayız" sözü bunun kanıtıdır. Yahya b. el-Hüseyin oruçlu bir kimsenin unutarak yeme ve içmesi ile ilgili temel ilkeye aykırı bulduğu hadis için bu sözü söylemiştir. Ona göre oruçlu bir

23 Abdulfettah, *el-İmâmu'l-Hadi*, s. 98

24 Yahya, *Mecmu'*, s. 460-465

25 Sarimu'd-din el-Vezir, *el-Felaku'd-Devvar*, s. 57 ; Abdullah b. Hamud el-Izzi, *Ulumu'l-Hadis İnde'z-Zeydiyye*, Muessesetu Zeyd b. Ali, San'a, 1421/2001, s 277.

26 Yahya, *Muntehab*, s. 191, 192

27 Yahya, *Mecmu'*, s. 149

kimse unutarak yer ve içerse orucu bozulur ve kaza etmesi gerekir. Yahya b. el-Hüseyin, Hz. Ali'den böyle bir durumda kaza gerekmeyeceğine ilişkin rivayet edilen haberi kabul etmez ve "Haber sahih olsa bile biz onunla amel etmeyiz" der.²⁸

Yahya b. el-Hüseyin'e (v.298/910) göre Kitap, Allah'ın vahyinden onun hükümlerinden bir parçayı (cüzü) oluşturur, sünnet de bu hükümlerin açıklayıcısı olarak vahyin ikinci parçasıdır. Kitap gece gündüz okunduğu ve onunla ibadet edildiği için "Kur'an" diye isimlendirilmiştir. Vahyin Kitap'da yer alan asıllarını açıklayan (furu'), mücmelini tefsir eden hükümler de vahiydir ancak vahyin bu kısmı sünnet adı ile anılmıştır. Bu isimlendirme lugat açısından en uygun isimlendirmedir. Çünkü sünnet açıklamak anlamına gelmektedir.²⁹ Ona göre "Sünnet" kelimesi "yapılması gereken şeyleri anlaşılır hale getirmek" anlamındadır. Zira Arap "senne fulanın sünneten" sözü ile "Bir şeyi açıklamayı, iyi bir şey yapmayı ve yaptığı o şeyde örnek alınmayı" murad eder. Aynı şekilde "Senne Rasulallah keza, keza.." sözünü söyleyen bir kimse de Rasulallah'ın Allah'dan getirdiği şeyleri açıkladığı, daha net, daha belirgin hale getirdiğini kastetmektedir. Dolayısıyla Yahya b. el-Hüseyin'e göre kelime anlamından hareketle Sünnet "Açıklanan hükümler, tafsilatlı bir şekilde izah edilmiş farzlar" dır.³⁰ O'na göre açıklanan bu hükümler ve farzlar Allah'a aittir ve ondan gelmiştir.³¹ Çünkü Rasulallah'ın Allah'ın dışında bir hüküm koyma ve emirde bulunma yetkisi bulunmamaktadır.³² Bu sebeble Yahya b. el-Hüseyin'e göre sünnet kelimesinin Rasulallah'a nispet edilmesi mecazî anlamdadır. Rasulallah'ın sünneti demek gerçekte Allah'ın sünneti demektir. Çünkü Allah farzları, helal ve haramı Cebrail vasıtasıyla Rasulallah'a bildirdiği gibi onlara dair açıklamaları da aynı şekilde Cebrail vasıtasıyla bildirmiştir. Yahya b. el-Hüseyin'e göre Hz. Peygamber ümmete kendiliğinden bir emir ve yasakta bulunamaz ancak Allah'ın emrettiğini emredebilir, Allah'ın yasakladığını yasaklayabilir.³³ Hz. Peygamber kendinden sadece ibadete, namaza ziyade olarak bir takım nafile fiiller koyabilir. Bu fiilleri yapmayıp terk etmekte herhangi bir ceza bulunmamaktadır. Vitir namazı, tırnakları kesmek, saçı traş etmek, misvak kullanmak, sakal bırakmak, bıyıkları kesmek ve bunun dışındaki fiiller bu grup sünnete örneklerdir. Yine farz namazların dışında kılınan namazlar bu gruba giren sünnetlerdir. Ayrıca Hz. Peygamber ahlakın ve edebin yerleşmesi için bazı tazirlerde bulunabilir.³⁴

28 Yahya, *Ahkam*, I/186

29 Yahya, *Mecmu'*, s. 478

30 Yahya, *Mecmu'u* s. 478, 479

31 Yahya, *Mecmu'u*, s. 479

32 Yahya, *Mecmu'u*, s. 469

33 Yahya, *Mecmu'u*, s. 469, 470

34 Yahya, *Mecmu'u*, s. 476

B. Hadis Tenkitçiliği

Yahya b. el-Hüseyin'in hadis tenkitçiliği yukarıda genel hatları ile verilen temel kaynakları anlayışına dayanmaktadır. O, hadisi bu temel kaynaklar bütünü içerisinde değerlendirmeye, anlamlandırmaya çalışır. Yahya b. el-Hüseyin'e göre Allah'dan gelen fer'i bir mesele ile ilgili olarak Rasulullah'dan rivayet edilen ve kendisine sünnet denilen şeyin şayet Kur'an'da bir dayanağı yoksa ve Kur'an'da onun zikri mufassal veya mücmel veya sabit bir şekilde bulunmuyorsa, o Allah'dan değildir ve Allah'dan olmayanı Rasulullah söylememiştir. Dinde olmayana da sünnet demek caiz değildir.³⁵

Yahya b. el-Hüseyin'in hadisleri tenkit etmede Kur'an'ı ve aklı öne çıkartan, hakim kılan bir yola gitmesinin nedenlerinin başında hadisler (o haber ıstılahını kullanır) hakkındaki düşüncesi gelir. Zira ona göre Hz. Peygamber'den gelen haberlerin hepsi aynı konumda değildir. Haberlerin bazıları mütevatir veya mütevatir konumunda iken bazıları da aklın kabul etmeyeceği, Hz. Peygamber'den gelmesi uzak olan, yalan, iftira içeren haberlerdir. Bu tür haberler asla icma yoluyla gelmez. Bu tarz haberler şaz yoluyla gelir. Söyleniş itibari ile özel, sınırlı olan bir haberin genel mana ile tevîl edilmesi, muhkemden müteşabih yorumlar çıkartılması gibi yanlış tevîl edilme yoluyla gelir. Bu tür haberler arasında aslı mensuh olanlar vardır, genel ifade edilmiş ama manası özel olanlar vardır; baş tarafı ezberlenmiş, zapt edilmiş ancak sonu unutulmuş olanlar vardır; bir delil olmadan mürsel olarak rivayet edilmiş olanlar vardır; kitaplarında rivayet ettikleri haberlerin ravilerinde tedlis yapanlar vardır.³⁶Bu yüzden, müminler üzerinde icma edilmiş olan haberlerle ancak amel ederler, Hz. Peygamber'den de gelse şaz olan sözlere ise şüphe ile bakarlar.³⁷

Yahya b. el-Hüseyin'e göre Hz. Peygamber kendisi hakkında yalan sözler söyleneceğini haber vermiş ve bu durumu aşmak için bir yol göstermiştir. O da Hz. Peygamber'den gelen haberleri Kur'an'a arz etmektir. Arz hadisine göre Rasulullah'dan ahkam ve dinin şeairi konularında rivayet edilenlerden Kur'an'a muvafık olan Rasulullah'dandır ve onun alınması gerekir, Rasulullah onu Allah'dan getirmiştir. Ancak Rasulullah'dan rivayet edilenler Kitab'a muhalif ise onlar Rasulullah'ın Allah'dan getirdiği sünnet değildir. Zira bütün vahiy yani Allah'dan sünnet ve Kur'an olarak gelen vahiy bu ikisi birbirine benzer ve birbiriyle ittifak halindedir; asla çelişmez ve ayrılığa düşmez. Rasulullah'ın kişisel olarak ortaya koyduğu şeyler ise Allah'a nispet edilemez. Sünnet, Allah'ın Kitab'ında yer alan bir hükmü kaldıramaz, Kitab'ın emrine karşı bir emir koyamaz, Kitab'ın yasa-

35 Yahya, *el-Mecmu'*, s. 480

36 Yahya, *Mecmu'*, s. 44, 45

37 Yahya, *Mecmu'*, s. 188

ğına karşı bir yasak getiremez, Kitab'ın bir haberini yalanlayamaz, Kitab'ın mensuhunu reddedemez, Kitap'da sabit olan bir şeyi asla nesh edemez, müteşabih olanı muhkem yapamaz, muhkem olanı değiştiremez. Aksine Kitab'ın muhkem ayetleri sünnete şahitlik eder ve bu sebeptir ki Kitab'a muhalif olan sünnet olamaz. Zira Kur'an ve sünnet birbirine benzer, bir-biriyle ittifak halindedir. İnsanın akli Kur'an'ın hüccetlerine şahitlik eder, aynı şekilde Peygamber'in söylediğine Kur'an ve akıl şahitlik eder.³⁸

Yahya b. el-Hüseyin bu tutumu ile Kur'an'ı referans alan bir din anlayışını benimsemiştir. O, Kur'an'ı dinin her alanında en üst bilgi kaynağı olarak görmüştür. O, hadisleri değerlendirirken Kur'an'ın verdiği bilginin en kesin ve en doğru bilgi olmasından hareket etmiştir. Bu sebeple hadis tenkitçiliğini Kur'an ve akıl üzerine inşa etmiştir.

III. Yahya b. el-Hüseyin'in Metin Tenkidi Kriterleri ve Örnekleri

A. Kur'an'a Uygunluk veya Aykırılık

Kur'an'a uygunluk veya aykırılık kriteri Yahya b. el-Hüseyin'in hadisleri değerlendirmede kullandığı ifadelerin karşılığıdır. O sık sık "Muvafıku'l-kitap" (Kur'an'a uygunluk) veya "Muhalifu'l-kitap" ifadelerini kullanır. Ya da şu ifadelerle hadisle ilgili hükmünü gerekçelendirir.

"Allah'ın ayetini işiten Hz. Peygamber nasıl olur da böyle bir şey söyler"³⁹

"Şayet hadiste ifade edildiği gibi bu haram olsa idi Allah bunu Kitabı'nda zikrederdi."⁴⁰ "Bu rivayetler Kur'an'a muvafık olmadığı için sahih değildir."⁴¹

"Kitapla çatıştığında rivayetler niçin sahih olsun."⁴²

"Hz. Peygamber Allah'ın kitabına muhalif bir şey söylemez."⁴³

ÖRNEKLER

1-İmam Yahya b. el-Hüseyin açık alanlarda tuvalet ihtiyacı giderilirken kibleye dönülmeyeceği görüşündedir. O, bu ihtiyaç esnasında kibleye dönmüdüğü takdirde, Hz. Peygamber'in sözüne aykırı davranılacağını ifade etmiştir. Yahya b. el-Hüseyin bu konu ile ilgili Hz. Peygamber'in şu hadisini zikreder: "sizden biri (açık mekanlarda) tuvalet ihtiyacını giderirken

38 Yahya, *Mecmu'*, s. 149, 436, 480

39 Yahya, *Ahkâm*, I/188

40 Yahya, *el-Mecmu'*, I/296

41 Yahya, *Muntehab*, s. 25, 26

42 Yahya, *Muntehab*, s. 46

43 Yahya, *Muntehab*, s. 474

önünü ve arkasını kibleye çevirmesin. Doğuya ve batıya dönsün”⁴⁴ Hadisin sıhhatinin nereden bilineceği kendisine hatırlatıldığında ise Yahya b. el-Hüseyin bu hadisin sahih olduğunu, zira Kur’an’ın bu hadisi tekit ve tashih ettiğini (ve'l-kur'an yüekkiduhu ve yusahhihuhu) belirtmiştir. O'na göre hadisi teyit eden ayet şudur: “Yüzünü göğe doğru çevirmekte olduğunu görmekteyiz. Şimdi memnun olacağın kibleye seni döndürüyoruz”⁴⁵ Yahya b. el-Hüseyin'e göre bu ayette Allah, kibleyi yüceltmış ve peygamberine oraya dönmeyi emretmiştir. Bu sebeple müslümanların, Allah'ın Rasulünün değer verip yücelttiği gibi kibleyi yüceltmeleri, değer vermeleri gerekir. Müslümanlar, tazim ve nezahet gereği açık alanlarda büyük ve küçük ihtiyaçlarını giderirken kibleye dönmemelidirler.⁴⁶

2-Kur'an'a uygun olduğu için kabul edilen hadislerden biri de: “Bir mümin güzelce abdest alır sonra da namaz kılsa, Allah onun iki namaz arasında işlediği günahları bağışlar.”⁴⁷ Yahya b. el-Hüseyin “Bu hadis Allah'ın kitabına muvafıktır.” dedikten sonra şu ayeti zikretmektedir. “Ve gündüzün başında ve sonunda, bir de gecenin erken saatlerinde namazda devamlı ol, çünkü muhakkak ki iyi ameller kötü amelleri giderir, Allah'ı zikredenler için bir öğüt, bir hatırlatmadır bu.”⁴⁸ Bu örnekte hadisin içerdiği konu ile ayet birebir örtüşmektedir.

3-Yahya b. el-Hüseyin'in talebesi Muhammed b. Süleyman el-Kufi hocasına “Bir kimse namaz kılarken önünden köpek, eşek veya buna benzer hayvanlar geçse, ya da hayızlı bir kadın veya veledi zina olduğu bilinen biri geçse namazı bozular mı? diye sorar. Hocası Yahya b. el-Hüseyin: “Bunlardan hiçbirine bize göre namazı bozamaz. Bizim dışımızdakiler ise namaz kılanın önünden bunlardan biri geçtiğinde namazın bozulacağını söylemişlerdir. Ancak biz onların sözlerinin hiçbirine iltifat etmiyoruz”, diye cevap verir. Süleyman el-Kufi:

- Niçin? diye sorar. Yahya b. el-Hüseyin;

- “Çünkü Allah kuluna önünden geçenlerden daha yakındır” dedikten sonra “Biz ona şahdamarından daha yakınız”, ayetini okur.⁴⁹

4-Ebu Cafer Muhammed b. Süleyman el-Kufi, Yahya b. el-Hüseyin'e sorar:

44 Buhârî, Vudu' 11, I/37 hno: 144; Müslim, Taharet 17, I/126, hno: 632; Ebu Davud, Taharet 4, I/3, hno: 9; Tirmizi, Taharet 6, I/4, hno: 8; Nesâî, Taharet 21, I/5, hno: 22; İbn-i Mace, Taharet 17, I/51, hno: 339; Malik b. Enes, Muvatta, Kible 1, I/65 hno: 459

45 Maide, 144

46 Yahya, *Muntehab*, s. 22

47 Müslim, Taharet 4, I/116, hno: 565; Malik b. Enes, *Muvatta*, Taharet 6, I/30, hno: 29; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, II/307, 340, IV/138, VI/5; İbn-i Mâce, Taharet 106, I/87, hno: 641;

48 Hud, 114

49 Yahya, *Muntehab*, s. 47

-Bir kimse namaza başlarken “Allah-u Ekber” dediğinde ellerini kaldırması gerekir mi? Yahya b. el-Hüseyin:

- Bu konuda Hz. Peygamber'in ilk tekbirde ellerini kulaklarına ya da yüzüne veya omuzlarına yakın şekilde kaldırdığına dair çok çeşitli rivayetler nakledilmiştir. Yine Hz. Peygamber'den “Şu kişilere ne oluyor ki namazda ellerini kaldırıyorlar”, şeklinde tersi haberler de rivayet edilmiştir. Hz. Peygamber'den bize ulaşan haberler de ise O, namazda ellerini kaldırıp indirmemiştir. Çünkü O, sükuneti sever ve bize sükuneti emreder “Namazı sükunetle kılın”, buyururdu. Hatta namazda sakalı ile oynayan birini gördüğünde “Kalbinde huşu olsaydı azalarında da olurdu”, buyurmuşlardı. Bunlardan anlaşılıyor ki Hz. Peygamber namaz kılan bir kimsenin namazda ellerini, ayaklarını zaruret dışında hareket ettirmemeyi istiyor. Bu yüzden bize göre namaz kılan kişinin ne namazın başında ne de ortasında ellerini kaldırmaması gerekir.”⁵⁰ der.

B. Sünnet'e Uygunluk veya Aykırılık

ÖRNEKLER

1-Deylem el-Humeyri Hz. Peygamber'e gelir ve şöyle der: Ey Allah'ın Rasulü! Biz soğuk bir ülkedeyiz, zor işlerde çalışıyoruz. Bu buğdaydan şarap edininip içiyoruz, işlerimize karşı güçlü oluyoruz ve ülkemizin soğuşuna karşı da mukavemetli oluyoruz.” Hz. Peygamber içtiğiniz o şey sizi sarhoş ediyor mu? diye sordu. Ben de “evet sarhoş ediyor,” dedim. Cevabım üzerine Hz. Peygamber: “Ondan uzak durun. İnsanlar onu içmeyi bırakmazlar. Bırakmazlarsa onlarla savaşın! buyurdu.”⁵¹

Yahya b. el-Hüseyin zikredilen bu hadisin “Her sarhoşluk veren haramdır”,⁵² “Çoğu sarhoşluk veren şeyin azı da haramdır”,⁵³ “Ondan zevk almak haramdır”, şeklindeki başka hadislere uygun olduğunu söylemiştir. Ayrıca O, bu hadisin içki içtiği için kendisine celde uygulanan kişi ile ilgili hadise de uygun olduğunu zikreder. Buna karşın Yahya b. el-Hüseyin, tekrar tekrar içki içeni öldürün şeklindeki rivayetlere değer vermez ve bunun Hz. Peygamber'in uygulamasına aykırı bulur.

2-Muhammed b. Süleyman el-Kufi Hz. Peygamber'e kuşluk namazını sorar. Yahya b. el-Hüseyin de Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethi günü iki rekat namaz kıldığı şeklinde rivayetler olduğunu söyler. Rasulullah Mek-

50 Yahya, *Muntehab*, s. 38, 39

51 Ebû Dâvud, Eşribe, 5, II, 626, hno: 3683.

52 Buhari, Megazi 62, II/865, hno: 4386; Müslim, Eşribe 7, II/876 hno: 5332; Ebu Davud, Eşribe 2, I/489, hno: 1984; Nesai, Eşribe 22, II/892, hno: 5600, İbn-i Mâce, Eşribe 9, I/493, hno: 3512.

53 Ebu Davud, Eşribe 5, II/626, hno: 3683; Tirmizi, Eşribe 3, I/489, hno: 1985; Nesai, Eşribe 21, II/892, hno: 5599; İbn-i Mâce, Eşribe, 10, I/494, hno: 3517.

ke fethi günü Allah'a şükür olarak bu namazı kılmıştır. Bu namazla asla duha namazını kastetmemiştir. Bilakis bu konuda sahih olan bu namazı bir daha kılmadığı şeklindedir. Hz. Peygamber'den bize gelen sahih rivayete göre Nebi aleyhisselam kuşluk namazı kılan kişiyi görünce "Şu kişiye ne oluyor ki Allah kurban kesmeyi emretmiş o ise namaz kesiyor." Yani kuşluk vakti için kurban kesme ibadeti vardır. Namaz kılma yoktur anlamındadır. Bu namaz Yahya b. el-Hüseyin'e göre Mekke'nin bedevileri arasında yaygındı, sonra cahiller onu sünnete çevirdi.⁵⁴

3-el-Kufi, Yahya b. el-Hüseyin'e ümmü veledin satışının caiz olup olmadığını sorar. Yahya b. el-Hüseyin bunun asla caiz olmadığını söyler. Zeydiyye'nin dışındakilerin Hz. Ali'den bunun cevazı ile ilgili naklettikleri rivayetin sahih olmadığını batıl olduğunu ve bunun Hz. Ali'ye bir iftira olduğunu ifade eder. İbrahim'in annesi Mariye'yi örnek verir. İbrahim'i doğurunca Hz. Peygamber'in onun hakkında "Oğlu onu azat etti" dediğini zikreder.⁵⁵

4-el-Kufi, Yahya b. el-Hüseyin'e develerin zekatı konusunda sorular soruyordu.

- Develerin sayısı yirmi beş olduğunda ne kadar zekat vermek gerekir? dedi. İmam Yahya:

- "Bir dişi deve yavrusu vermek gerekir," dedi. el-Kufi:

- "Fakat rivayete göre Hz. Ali yirmi beş deveye beş koyun, yirmi altı deveye dişi deve verirmiş," dedi. Yahya:

-Bize göre ondan rivayet edilen bu haber sahih değildir. Bize göre Hz. Ali'den sahih olarak rivayet edilen haberde o şöyle demiştir. "Rasulullah'ın kılıcının kılıfında bir sahife buldum. İçinde develerin, inek ve sığırların zekatı yazılıydı. Orada yirmi beş devenin zekatı dişi bir deve olarak yer almaktaydı. Bize göre sahih olan budur."⁵⁶

C. Akla Uygunluk veya Aykırılık

Yahya b. el-Hüseyin'in metin tenkidinde kullandığı kriterlerden biri de akla uygunluk veya aykırılıktır. O bu kriteri şu cümlelerle ifadelendirir.

"Bize göre bu rivayetlerin Rasulullah'dan nakli sahih değildir. Zira akli delillere göre bizce bu rivayetler sabit olmamaktadır."⁵⁷

"Bize göre bu rivayet sahih değildir. Zira biz bu rivayeti aklın ilkelerine (şevahidü'l-ukul) uygun bulmuyoruz."⁵⁸

54 Yahya, *Muntehab*, s. 63.

55 Yahya, *Muntehab*, s. 225.

56 Yahya, *Muntehab*, s. 74, 75.

57 Yahya, *Ahkâm*, s. 77.

58 Yahya, *Muntehab*, s. 154.

ÖRNEKLER

1-el-Kufi, Yahya b. el-Hüseyin'e varise vasiyetin caiz olup olmadığını sorar. Yahya da yabancıya caiz olduğu gibi her varise de vasiyetin caiz olduğunu söyler. Ona göre Rasulullah'dan rivayet edilen "Varise vasiyet yoktur," şeklindeki haberin sadece bir haber olduğunu dile getirir. Eğer bu haber sahih ise bu haber "Cahiliye vasiyeti gibi vasiyet caiz değildir," manasındadır. Akıl vasiyetin her varis için caiz olduğuna delalet eder. Rasulullah vasiyeti yabancıya caiz görüp de akraba olanları bundan men etmesi diye bir şey şeklinde düşünülemez.⁵⁹

2-Yahya b. el-Hüseyin temettu haccının daha faziletli olduğuna delalet eden mütevatir rivayetlerin bu delaletini akla aykırı bulur. Zira ona göre temettu haccında kefarete vardır. Yani bir kimse temettu haccında iken bir kusur işlese kan akıtması kendisine vacib olur. Bu kan akıtma o kimse için bir kefarettir. Kefaret kendisinde kefarete olmayana nispetle bir noksanlıktır. Yani kefarete olmayan kefarete olandan daha faziletlidir. İfrat haccında kefarete olmadığı için kefarete olan temettu haccından daha faziletlidir.⁶⁰

3-Yahya b. el-Hüseyin icthadına aykırı bulduğu hadisi eleştirmektedir. Bu hadis Hz. Ali den gelen bir rivayet bile olsa aynı eleştiriyi yapmaktadır. Örneğin, Yahya b. el-Hüseyin öldürmenin kasıtlı ve hata yolu ile olmak üzere iki çeşit olabileceği görüşündedir. Ehl-i Sünnet'in üçüncü bir çeşit olan şibhu'l amd "kasta benzer" öldürmeyi dayandırdıkları ve Hz. Ali'den naklettikleri rivayeti O, sahih görmez.⁶¹

4-Aynı şekilde Yahya b. el-Hüseyin Ehl-i Sünnetin Hz. Ali'den gelen bir rivayete dayanarak kölenin talakının en fazla iki defa olacağı, kadın kölenin de iki hayız müddeti iddet bekleyeceği şeklindeki görüşlerine de katılmaz. Aklın ilkelerine (şevahidu'l-ukul) uygun olmadığı gerekçesi ile Hz. Ali'den gelen rivayeti sahih kabul etmez. O talak ve iddet konusunda hürler ile kölelerin eşit olduğunu ifade eder. Allah'ın Kitabın'da hür ile köle arasında bir ayırım yapmadığını, birini diğerinin üzerinde görmediğini belirtir.⁶²

5-Yahya b. el-Hüseyin farz namazlarda secde ayetinin okunmasından hoşlanmamaktadır. Zira secde ayetinin okunup secde edilmesi ile namaza bir fazlalık getirilmiş olmaktadır. Yahya b. el-Hüseyin'in bu konudaki temel görüşü şudur: Farz olan namazdan bir şeyi eksiltmek uygun olmadığı gibi bir şeyi ilave etmek de uygun değildir. O, bu konuda Ehl-i Sünne-

59 Yahya, *Muntehab*, s. 346.

60 Yahya, *Muntehab*, s. 96.

61 Yahya, *Ahkâm*, 1/78.

62 Yahya, *Muntehab*, s. 154, 155.

tin farklı görüşte olduğunu ve kendisinin farz namazlarda secde ayetinin okunması ile ilgili rivayetlere iltifat etmediğini ve bu rivayetlerin aklın delillerine göre sabit olmadığını için Hz. Peygamber'den naklinin de sahih olmadığını söylemektedir.⁶³

6-Yahya b. el-Hüseyin'in kendi ichtihadına aykırı olduğu için sahih görmediği bir başka hadis de şudur: Hz.Peygamber bir gün sabah namazının bir rekatını kıldırması ve sonra selam verip ashabına dönmüştür. Sahabeden biri Ya Rasulallah! Unuttunuz mu yoksa namazın geri kalan kısmı kaldırıldı mı? diye sorduğunda Hz. Peygamber olayı diğer sahabelere de sorup, onun doğru söylediğini görünce kalkıp ikinci rekatı kıldırması ve selam vermeden iki defa sehiv secdesi yapmış, sonra selam vermiştir.⁶⁴

Yahya b. el-Hüseyin bu hadisin sahih olmadığını söyler. O'nun görüşüne göre bir kimse unutup selam verilmesi gereken yerde selam verir de sonra hatırlarsa konuşmadan, yüzünü dönmeden kalkar namazını tamamlar. O'na göre sehiv secdesi ne namazı tamamlar ne de ondan bir şey eksiltir. Sehiv secdesinin amacı şeytanı kızdırmaktır. Sehiv secdesi ona göre selamdan önce de olmaz, sadece selamdan sonra yapılır.⁶⁵

D. Dinin Genel Kabullerine Uygunluk veya Aykırılık

Yahya b. el-Hüseyin'in bu konu ile ilgili bir ifadesi şöyledir: "Bu hadis sahih değildir. Zira Hz. Peygamber merhametlidir, insanların yararını gözetir. Bu hadiste müslümanlara zarar bulunmaktadır."⁶⁶ Bir başka örnekte de Yahya b el-Hüseyin adaletsiz bir durumun ortaya çıkması sebebi ile Hz. Ali'den gelen bir rivayeti kabul etmemektedir. Tıpkı diğer kriterlerde olduğu gibi bu kriterle de pozitif ve negatif tenkit yapılmış, dinin temel prensiplerine uygun olan hadisler kabul edilmiş aykırı olanlar reddedilmiştir. Yahya b. el-Hüseyin bu konu ile ilgili şöyle demektedir. "Rasulullah'dan gelen bu haber umarım sahihtir. Çünkü bu haber adalete, rahmete ve Allah'ın ihsan ve genişliğine daha yakındır."⁶⁷

ÖRNEKLER

1-Yahya b. el-Hüseyin tevhid ilkesine aykırı olduğu için "Allah Adem'i kendi suretinde yarattı," hadisini kabul etmez.⁶⁸

2-Yahya b. el-Hüseyin ezanın Allah tarafından Hz. Peygamber'e emredildiğini söyler. Ezanın sözlerini bir kimsenin rüyasında görmesi şeklindeki rivayetleri cahillerin sözü olarak değerlendirir. Ona göre ezan dinin asilla-

63 Yahya, *Ahkâm*, I/77.

64 Ahmed b. İsa, *Emâli, Kitâbu Ra'bu's-Sad'*, Daru'n-Nefais, I.Baskı, Beyrut, 1410/1990, I/320-324.

65 Yahya, *Muntehab*, s. 42, 43.

66 Yahya, *Ahkâm*, II/32.

67 Yahya, *Ahkâm*, I/259.

68 Yahya, *Mecmu'*, s. 152, 153.

rındandır. Dinin asıllarından olan bir konu Hz. Peygamber'in tebliği ile gerçekleşir. Dinin aslından olan bir şey bir kimsenin rüyası ile sabit olmaz.⁶⁹

3-Orucun bozulduğu durum ile ilgili bir ilke çıkartılmış, yeme-içme cinsi münasebette bulunmanın orucu bozacağı prensip olarak kabul edilmiştir. Çoğu fakihler bu prensibe aykırı olan hadisleri bir istisna özel bir durum gerekçesi ile prensibe aykırı da olsa kabul etmişlerdir.⁷⁰ Ancak Yahya b. el-Hüseyin'in bu durumda prensipten vazgeçmediği, belirlenen prensibe aykırı olan hadisi kabul etmediği görülmektedir. Yahya b. el-Hüseyin oruçlunun unutarak yeme ve içmesinin orucu bozacağı ve kaza gerektireceği görüşündedir. O, bu konuda Hz. Ali'den gelen bir rivayet hakkında ise bu rivayetin sahih olması halinde bile onu kabul etmeyeceğini belirtir. Unutarak cinsî münasebette bulunan oruçlu konusunda da Yahya b. el-Hüseyin çoğunluğun görüşünden ayrılarak unutarak veya kasden cinsî münasebette bulunan kişiye kaza, tevbe ve istiğfar gerekeceğini söylemiştir. Oruç keffareti ona göre Kur'an ve Sünnet'te yer almamaktadır. Kur'an'da sadece zihar kefareti bulunmaktadır.⁷¹ Kasıtlı olarak orucu bozma konusunda diğer zeydi imamlar da aynı görüştedirler. Onlar bu konuda Said b el-Museyyeb tarafından rivayet edilen şu hadise dayanırlar. "Hz. Peygamber'e bir adam geldi ve Ramazan ayından bir günü yediğini söyledi. Hz. Peygamber ona Allah'a istiğfarda bulun ve yerine bir gün oruç tut", buyurdu.⁷²

E. Dil'e Uygunluk veya Aykırılık

Başta sahabe olmak üzere bir çok alim hadisleri dil kriterinden hareketle de tenkit etmişlerdir. Hadisin lafızlarının bozuk oluşu, onun sıhhati hakkında yapılacak değerlendirmede bir delil olarak kullanılmıştır. Hz. Aişe'nin rivayetleri dile uygunluk kriterini kullanarak değerlendirdiği bilinmektedir.⁷³ İbnu'l Kayyim el-Cevziyye de dil ve üslup açısından problem arzeden hadis metinlerinin tenkit edileceğini ifade etmektedir.⁷⁴ Özellikle hadisçiler, lafzındaki bozukluk sebebi ile hadisleri tenkit etmişlerdir.⁷⁵

Metin tenkidinde hadis metninin dil ve üslup açısından problemli yönlerinin ele alınarak değerlendirilmesi yanında, metinde yer alan bazı terim, kavram ve özel isimlerin tarihi gelişiminin bilinmesi de son derece önemlidir. "Mesela, daha önce de işaret edilen kader ve irca kelimelerinin lügat

69 Yahya, *Muntehab*, s. 30; *Ahkâm*, I/20.

70 Bu konu ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Mehmed Said Hatiboğlu, "İslam Mükellefiyet Anlayışı ve Buna Aykırı Bir Maliki-Hanefi Kıyası", *Müslüman Kültürü Üzerine*, s. 37-48, Kitabiyat, Ankara, 2004.

71 Yahya, *Ahkâm*, I/87, 196.

72 İbnu'l Murtaza, *el-Bahrü'z-Zahhar*, III/399.

73 Bkz. Hz. Aişe'nin *Sahabe'ye Yöneltilmiş Eleştiriler*, s. 159-162.

74 İbn-i Kayyim, *el-Menârü'l Münîf*, s. 54, 64, 99.

75 ed-Dümeynî, *Hadiste Metin Tenkidi Metodları*, s. 167-175.

anlamlarının genişleyerek siyasi bir mana kazanması, Hz. Peygamber'den çok sonra görülen bir olgudur. Dolayısıyla, Hz. Peygamber'in, semantik açısından irca, ehlu'l-irca, Murcie, Mutezile, Ehlu's-sunne ve'l-cemaa, ehlu'l-kader, Kaderiyye, ehlu'rey, ehlu'l-kıyas vb. nitelemeleri istilahi anlamda kullanması mümkün değildir"⁷⁶ Hadis alimleri özel isimlerden, terim ve kavramlardan, şehirlerden, şahıs ve kabilelerden bahseden hadislerin mevzu olduklarını ifade etmişlerdir.⁷⁷

ÖRNEKLER

1-Yahya b. el-Huseyin Hz. Hasan ve Hüseyin'den sonra ehl-i beytin büyük imamlarından söz ederken Hz. Hasan'ın torunlarından Muhammed b. Abdullah'dan bahseder. Ve onun hakkında Hz. Peygamber'den şöyle bir haber geldiğini nakleder: "Hz. Peygamber bir gün Medine kapısına çıkar. Bir yerde durur, yanında da ashabından bir topluluk bulunmaktadır. Hz. Peygamber o topluluğa şöyle der: Dikkat edin! Bu yerde ismi benim ismim babasının ismi de babamın ismi gibi olan bir evladım öldürülecektir. Onun kanı buradan Zeyt kayalıklarına kadar akacaktır. O Nefsu-z Zekiyye'dir. Cehennem ehlinin üçte bir azabı onun katiline verilecektir."⁷⁸

2-Yahya b. el-Hüseyin'in zeydi imamlar ile ilgili hadislerin dışında mezhepler ile ilgili hadisler konusunda da gevşeklik gösterdiği görülmekte ve mesela İmam Yahya Kaderiyye ve Mürcie ile ilgili hadisleri kitabında delil olarak kullanmaktadır: Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: ümmetinden iki sınıf vardır ki onlar şefaata nail olamazlar. Onlar yetmiş peygamberin dili ile lanetlenmişlerdir. Onlar Kaderiyye ve Mürciedir. Denildi ki: Kaderiyye nedir ey Allah'ın Rasulu? Mürcie nedir? Hz. Peygamber: Kaderiyye, günahları işleyip de "Bunlar Allah'tandır bu günahları Allah bize takdir etmiştir", diyenlerdir. Mürcie ise "İman sözdür amel değildir", diyenlerdir. Sonra Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kaderiyye bu ümmetin mecusisidir."⁷⁹

Hz. Peygamber dahil hiç kimsenin gaybı bilemeyeceğini söyleyen⁸⁰ Yahya b. el-Hüseyin'in gelecekle ilgili bu rivayetleri kabul etmesi açık bir çelişkidir.

F. Gerekçesi Zikredilmeyen Metin Tenkitleri

ÖRNEKLER

1-İmam Yahya b. el-Hüseyin'e ihramlı bir kişinin nikahlanması sorulur. Yahya b. el-Hüseyin ihramlının nikahının batıl olduğunu belirtir. Kendisi-

76 Bkz. Kırbaoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Kitâbiyât, I.bsk, Ankara 2002, s. 239-242.

77 Kandemir, Yaşar, *Mevzu Hadisle DİB*. Yay, Ankara 1984, r, s. 169-172.

78 Yahya, *Mecmu'*, s. 57, 58.

79 Yahya, *Mecmu'*, s. 52.

80 Yahya, *Mecmu'*, s. 473.

ne Ashab-ı Hadisten bazılarının Hz. Peygamber'in Meymune b. el-Hâris ile ihramlı iken evlendiğine dair ilgili rivayet hatırlatılınca, Yahya b. el-Hüseyin bu hadisin de batıl olduğunu ve Hz. Peygamber'e karşı söylenmiş bir yalan olduğunu ifade eder.⁸¹

2-Muhammed b. Süleyman el-Kufi, Yahya b. el-Hüseyin'e "Bir kimse namazda cinsel organına dokunsa abdesti bozulur mu? sorusunu yöneltilir. Yahya b. el-Hüseyin de Zeydiyye dışındakilerin abdesti bozacağını söylediklerini ama kendisinin bu görüşe iltifat etmediğini ifade eder. Ancak bununla ilgili her hangi bir gerekçe zikretmez.⁸²

DEĞERLENDİRME

Yahya b. el-Hüseyin metin tenkidinin teorisini kurmaya çalışmıştır. Onun teorisi Kur'an-ı ve akli merkeze alan, öne çıkartan bir düşünceye dayanmaktadır. Kaderiyye ve Mürcie ile ilgili rivayetlerde görüldüğü gibi teori ile pratik arasında bazen tutarsızlıklar sergilemişse de metin tenkidi örneklerinde Kur'an'a ve akla uygunluk prensibinin yoğun bir şekilde uygulandığı, hadisleri değerlendirmede oldukça serbest ve rahat hareket edildiği, hadis rivayetinin etkisi ve baskısı altında kalmadan akıl ve Kur'an'ı rivayetlere hakim kılan bir anlayışı egemen kılmaya çalıştığı gözlenmiştir.

Yahya b. el-Hüseyin'in rivayetlere bu eleştirel, sorgulayıcı bakış açısı ve hadisi akıl, Kur'an ve dinin temel esasları ve gayeleri çerçevesinde değerlendirmesi günümüz metin tenkidi tartışmalarına olumlu katkılar sağlayabilecek bir yaklaşımdır.

Ancak onun bu yaklaşımı günümüzde 'Kur'an islami' şeklinde dillendirilen düşünceye benzer bir sübjektiflik taşıdığı da gözden kaçmamaktadır. Yahya b. el-Hüseyin gibi çok önemli bir müctehidin böyle davranmasının nedeni ne olabilir? Yahya b. el-Hüseyin neden rivayetlere böyle bir yaklaşım sergilemiştir?

Bu noktada Yahya b. el-Hüseyin'in kimliğinin ve hayatının önemli bir yeri var. Şöyle ki; O, inancının da gerektirdiği şekliyle bir eylem adamıdır. Ona göre imamet gerçekte ehl-i beytin hakkıdır. Mensup olduğu ehl-i beyt düşüncesi çok büyük baskılara maruz kalmıştır. Yönetime karşı bir varoluş mücadelesi içindedirler. Bir taraftan çeşitli fırkalara karşı ehl-i beyt düşüncesini savunma çabası gösterirken, diğer taraftan Kaderiyye, Cebriye, Müşebbihe gibi fırkalara reddiyeler yetiştirmekle uğraşmaktadır. Yahya b. el-Hüseyin hızlı ve aceleci bir hayat yaşamaktadır. Örneğin, Ahkam kitabını Medine'de yazmaya başlamış ancak siyasi mücadelesi ken-

81 Yahya, *Muntehab*, s. 97.

82 Yahya, *Muntehab*, s. 51.

disinin tamamlamasına fırsat vermemiş, talebelerine yazdırmak suretiyle tamamlayabilmiştir. Muntehab zaten talebesi Muhammed b. Süleyman'ın kendisine sorduğu sorulara verilen cevaplardan oluşmaktadır. Yani soru cevap tarzında yazılmış bir kitaptır. Keza, yazdığı risalelerin çokluğu uzun boylu eserler yazacak, konuları derinlemesine tartışacak vaktinin olmayışı şeklinde yorumlanabilir.

Bütün bunlara ilaveten bir de ümmetin ilim hayatında yaşadığı büyük bir problem vardır. Bu problem Yahya b. el-Hüseyin'in talebesi Muhammed b. Süleyman tarafından şöyle dillendirilir: "Ümmetin helal ve haramda ihtilaf etmesi."⁸³

Yahya b. el-Hüseyin'in talebelerinden Muhammed b. Süleyman el-Kufi'ye göre hicri üçüncü asırda ümmet Allah'ın ve Peygamber'in getirdiklerinde yer almayan helal ve haramlar çıkarmış ve bu konuda birbirine zıt görüşler ileri sürmüştür. Kendi görüşleri ile uydurdukları hükümleri din edinir olmuşlar. Körü körüne bir taklit ile bu görüşlere sınıksız bağlanmışlar. Adeta bu görüşlerin sahiplerini rabler edinmişler. Sözleri ile bunu söylememişler ama uygulamaları ile, itaat ve taklit yolu ile kendi görüşleriyle haramı helal, helali haram yapan bir din uydurmuşlar. Allah'ın Kitabı'nı Peygamber'in sünneti'ni terk etmişler. Örneğin, boşanma (talak) konusunda üç görüş ileri sürülmüş. Bazıları bir kelimedede üç talak ifadesi üç talak sayılır ve başkası ile evlenmeden geri dönüşü olmayan bir yola girilmiş olur. Bazıları bir sözde üç talak bir talak yerine geçer, böyle bir eylemde bulunan tekrar eşine dönebilir. Bazıları bir sözde üç talakın batıl olduğunu söylemiş. Aklın ilkelerine göre bu görüşler birbirinin zıttıdır. Buna göre Allah'ın helal kıldığı haram kılınmış, haram kıldığı da helal kılınmış olmaktadır.⁸⁴

Böyle bir ortamda bulunan Yahya b. el-Hüseyin adeta bu keşmekeşe engel olmak için Kur'an ve akli öne çıkartan bir tutum sergilemiş, tepkisel bir tavırla birbirinden zıt görüşlerin doğurduğu ihtilafı gidermek amacı ile Kur'an ve akli merkeze alan bir tavır takınmış olabilir. Onun yaklaşımı siyasi ve mücadeleci kimliğinden kaynaklanan bir eylem adamının yaklaşımı olarak da değerlendirilebilir. Uğradığı büyük eziyet ve baskılardan dolayı tarihten silinmek istenen ehl-i beyti var etme, diğer fırka ve gruplar karşısında kendi görüşleri ile var olma düşüncesi de bu yaklaşımında etkili olmuş olabilir.

Sonuç olarak Yahya b. el-Hüseyin'in metin tenkidine dair örneklerinde eleştirilecek noktaların bulunmasına rağmen onun hadisin kabul edilmesi için sika ravilerin yanında akıl, Kur'an ve Sünnet bütünlüğüne yaptığı vurgu oldukça önemli ve dikkat çekicidir.

83 Yahya, *Muntehab*, s. 10 (Muhammed b. Süleyman'ın mukaddimesi).

84 Yahya, *Muntehab*, s. 10.